

KUR'AN VE TEFSİR ARAŐTIRMALARINDA BATILI YAKLAŞIMDA DEĐİŐİM VE BALJON (1919-2001)

İsmail ALIŐKAN*

BALJON AND CHANGE IN WESTERN APPROACHES TO QURAN AND QURANIC INTERPRETATIONAL RESEARCHES

The works of J. M. S. Baljon (1919-2001) can be regarded as an important progress in enquiries about the Qur'an and its exegesis in the West. He intensified his prolonged studies in the area of India and Pakistan. He drew a profile of the last two-century history of Islamic thought and Qur'an commentary in that area. Therefore, he can be seen as pioneering expert on contemporary Qur'anic studies and on Sir Sayyid Ahmad Khan and Shah Wali Allah ad-Dihlavi in particular. It is understood from his whole studies that he approved a method of understanding and explaining the other. In opposition to most of his predecessors he took an objective and unbiased attitude in his studies and contributed to Islamic scientific studies by analysing Islamic sources in depth. In this regard, his studies can be regarded as a turning point within orientalist approach to the research on Qur'an and its exegesis. Key words: Baljon, tafsir, India, Dihlavi, Ahmad Khan

GiriŐ

Geride bıraktığımız yzyılda Kur'an, tefsir ve tefsir tarihine ilişkin araştırmaların dikkate değer bir kısmı batılı araŐtırmacılar tarafından gerçekleŐtirilmiŐtir. Bu çalışmaların en önemli halkasını Goldziher oluŐturur. Ondan sonra önemli bir halka da Baljon'dur. Fakat her iki Őahsın araştırma konularına yaklaşım biŐimi ve vardıkları sonuçlar arasında önemli farklılıklar vardır. Bu iki örneğin arasındaki benzerlik ve ayrılıklar, aynı zamanda Batılı araştırmacıların genelde İslam zerine, özelde Kur'an ve tefsir üzerine yaptıkları araştırmalarda deđerŐen yönleri de göstermektedir. Bu yazımızda, Türkiye'de oryantlizme dair yazı ve konuŐmalarda adından hemen hiÇ bahsedil-

* Yrd. Doğ. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi. İlahiyat Fakültesi icalis@cumhuriyet.edu.tr

meyen Baljon'u ve araştırmalarını ayrıntılı bir şekilde tanıtacak, ardından da oryantalist Kur'an araştırmalarında değişen yöne işaret edeceğiz. Kanaatimizce Baljon, oryantlizmin Kur'an ve tefsir araştırmalarındaki yeni yönelimlerini güzel bir şekilde temsil etmekte, bu bakımdan işaret taşlarından birini oluşturmaktadır. Onun bu önemine rağmen, son zamanlarda Türkiye'deki oryantlizm üzerine yapılan çalışmaların hiç birinde ondan bahsedilmemektedir.

I- J. M. S. BALJON KİMDİR?

Endonezya'nın iki önemli oryantalistle irtibatı vardır. Birisi oryantlizmin önde gelen simalarından olan C. Snouck Hurgronge'dir (1857-1936). Hollanda hükümeti, sömürgeci altına aldığı Endonezya'da Müslüman halkla düştüğü açmazlara çözüm bulabilmek ve İslamî bir politika belirlemek maksadıyla onun yardımına başvurmuş ve özel olarak görevlendirmiştir. Böylece Hollanda hükümeti, ilk defa sömürgeci altındaki Müslüman bir ülkede İslamî politika belirlemek amacıyla bir projeyi uygulama iradesini göstermiştir. Endonezya ile irtibatı olan bir diğer kişi ise orada doğan ve daha sonra hayatını şarkın engin bilgi ve kültür birikiminin izlerini aramaya ve çağdaş İslam düşünce ve hareketlerinin Hindistan-Pakistan versiyonlarını araştırmaya adanmış Baljon'dur.

Ülkemizde ilk defa *Kur'an Yorumunda Çağdaş Yönelimler* ismiyle çevrilen kitabıyla tanınan Johannes Marinus Simon Baljon, aslen Hollandalıdır. 18 Temmuz 1919'da, yukarıda da işaret edildiği gibi, o zamanlar Hollanda sömürgeci olan Endonezya'da, babasının resmî görevi sırasında, Modjowarno şehrinde doğdu. Daha sonra yüksek tahsilini Utrecht Üniversitesi'nde (Hollanda) Teoloji, Arapça ve Sanskritçe üzerine yaptı. Öğrenimini 1946-1948 arasında Londra'daki School of Oriental and African Studies'de Urduca ve Arapça ile devam ettirdi. 1961 yılında Groningen Üniversitesi (Hollanda) Teoloji bölümüne öğretim üyesi olarak atandı ve orada İslam, Budizm ve Hinduizm hakkında dersler verdi. 1971'de Leiden Üniversitesi'nde profesör oldu. Burada da İslam üzerine dersler verdi. Bu süre içerisinde bir çok kitap ve makale yayınladı. 1984 yılında emekliye ayrıldıktan sonra çalışmalarını evinde, Lahor ve Delhi'de verilmiş olan fetvalar üzerinde devam ettirdi ve bu konuda dört makale yayınladı. Kendisi ile kurduğumuz temas sırasında (Ocak 2000) ilerlemiş yaşına rağmen halen bu konularla ilgili çalışmalarını yardımcı eleman kullanarak, yavaş da olsa, sürdürüyordu. Ancak üzerinde çalıştığı son makalelerini yayınlamadan ve bu konulardaki tüm makalelerini bir araya getirerek kitaplaştıramadan -bunu yapmak istediğini ifade etmişti- vefat etti (31.01.2001). O tarihlerde onun *Religion and Thought of Shah Wali Allah Dıhlawî* adlı eserinin çevirisini tamamlamak için uğraşmaktaydık. Ölümünü, bu tarihten iki gün sonra, çevirinin üzerindeki çalışmaları tamamladığımız gün öğrendik. Bize gönderdiği mektubunda gerekli bilgilerin dışında, Türkleri ve İstanbul'u çok sevdiğini bildirmiştir.¹

¹ Baljon hakkındaki bu bilgiler, Mücahit Çalışkan'ın Baljon'la adımıza telefonla ve yüz yüze yaptığı görüşmelerinden (Aralık 1999) ve Baljon'un eserinin çevirisi için izin isteğimize binaen bu izni yazılı olarak bildirmek amacıyla bize gönderdiği Leiden 04.02.2000 tarihli mektubundan elde edilmiştir. Eserleri ile ilgili bilgiler ise, mektubu yanında diğer kaynaklardan derlenmiştir.

II- BALJON'UN ALIşMALARI

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Baljon, bazıları kck risaleler olmak üzere sekiz kitap ve yirmi civarında makale, tebliğ veya ansiklopedi maddesi telif etmiştir. Onun bütün çalışmalarını beş ana gruba ayırabiliriz. Bunların başında ilk çalışma konusu olan Seyyid Ahmed Han hakkındaki eserleri gelir. İkinçisi, yirminci yüzyıldaki Kur'an ve tefsir çalışmalarının tanıtım ve tahliline dair eseridir. Bunlara, Kur'an'ın konu veya kavramları üzerine yazdığı makaleleri de ilave edebiliriz. cnc olarak şah Veliyyullah Dehlevi hakkındaki kitap ve makaleleri gelir. Dördüncü gruba Pakistan ve Hindistan'da özellikle ticari hayatla ilgili olarak verilen fetvaları inceleyen makaleler, beşinci ve son gruba ise bunların dışında kalan çalışmaları dahildir.

Makalelerden bazılarının içeriği ve künyesi hakkında fazla bilgi edinemedik, bir kısmının da metnini elde etme imkni olmadı. Aşağıda onun çalışmalarını temalarına göre tasnif ederek, önemli gördüklerimizden içeriği hakkında bilgiler vereceğiz. Bu arada Baljon'un ilmi ve fikri serüvenini takip edebilmek için kitap ve makalelerini, konu tasnifini de göz önüne alarak, tarih sırasına göre vermeyi uygun bulduk.

Baljon'un İslam düşüncesi ile ilgili ilk alışması, İslam düşüncesi ve tefsir tarihinde önemli bir yeri olan Seyyid Ahmed Han (1817-1898) hakkındaki doktora tezidir. 1946 yılında başladığı *The Reforms and Religious Ideas of Sir Sayyid Ahmad Khan*² isimli bu çalışmasıyla, Seyyid Ahmed Han'ın sosyal, siyasal, eğitim ve dini düşünce alanlarındaki reformist yönünü incelediği gibi, onu Müslüman olmayanlar hakkındaki olumlu söylemleriyle, özellikle Müslümanlarla o dönemde Hindistan'ı işgal etmiş olan İngilizler arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi için harcadığı gayretleriyle de tanıtılmaktadır.³ Ahmed Han hakkında daha sonra yazılan kitap ve makalelerle karşılaştırdığımızda Baljon'un bu çalışmasının kapsamının dar olduğu görülecektir. Ancak bu konudaki ilk ciddi araştırma olması bakımından önem arz eder. Aynı tarihlerde bu kitabın bir özetini Endonezya dilinde, *Sayyid Ahmad Khan seorang Islam-Modern dan pembaru Social* adıyla kck bir risale olarak yayınlamıştır (Djambatan, Endonezya 1950). Baljon aynı yıl kck bir risale de kendi ülkesinde yayınlamıştır: *Twee Grondleggers van de Moderne Islam -Anmad Khan en Muhammad Abduh* (J. N. Voorhoeve, Den Haag (Netherland) 1950). Bu kitabın girişinde ifade ettiğine göre, İslam'ı ve ağda Müslüman düşünürleri Hristiyanlara tanıtım amacıyla, 'modern İslam'ın kurucusu ve 19. yüzyılın iki önemli reformisti' olarak takdim ettiği Seyyid Ahmet Han ve Muhammed Abduh'u (1849-1905) kısa hayat kleri ve fikirleriyle tanıtan bu risaleyi kendi ana dilinde (Felemenkçe) yazmıştır. Seyyid Ahmed Han hakkında son bir çalışması da İslam Ansiklopedisi'nin ikinci edisyonuna yazdığı maddedir.⁴

İslam dünyasının on dokuzuncu ve yirminci yüzyıldaki yeni siyasal ve fikri yönelimlerini tanımak için Seyyid Ahmed Han iyi bir seçimdir. Zira o, İslam dünyasının buhranlı bir döneminde, hele de işgal edilmiş Hindistan'da özellikle 1857 bağımsızlık savaşı sonrasında, Müslümanların sadece düşüncede değil, aynı zamanda kurumlarında da büyük bir yenilenmeye ihtiyaç duydıklarına hükmetmişti. En önce yapılması

² İlk baskı: E. J. Brill, Leiden (Hollanda) 1949. Gözden geirilmif 2. baskı: Orientalia Publishers, Lahore (Pakistan) 1953. Bu kitap Muhammed Eşref tarafından yeniden gözden geçirildikten sonra 3. baskısı (Orientalia Pub., Lahore 1964) yapılmıştır.

³ Bkz. J. M. S. Baljon, *The Reforms and Religious Ideas of Sir Sayyid Ahmad Khan*, Lahore 1953, 17 vd.

⁴ "Ahmed Khan", *EI2*, I,287-8.

gereken yeniliğin eğitimde olduğuna karar vererek Aligarh Koleji'ni, Muhammedî Eğitim Konferansı'nı (The Mohammadan Educational Conferance) kurmuştur. Bu girişimleri, Müslüman Birliği'nin (Muslim League) doğmasına zemin hazırlamıştır. Ancak bu faaliyetleri sırasında İngilizlere yakın durduğu iddiasıyla çok fazla eleştirilmiştir.⁵

Baljon, Seyyid Ahmed Han hakkındaki doktora tezinden sonra, tefsir tarihinin önemli bir kesitini oluşturan Hindistan yarımadasının tefsir faaliyetinin yeni dönemini incelemeye karar vermiş ve bu amaçla önce bazı makaleler kaleme almıştır. Bunların ilki Hindistanlı meşhur alim Ebu'l-Kelâm Âzâd'ın (1880-1958) telif ettiği *Tercümânü'l-Kur'ân* isimli tefsirini incelediği, *A Modern Urdu Tafşîr*⁶ isimli makalesidir. İkincisi İnâyetullah Han Maşrikî (1888-1963) ile ilgilidir. Araştırma yapanların vurguladığı üzere, bu bölgede özgün, kişisel ilmî faaliyetler ve bu faaliyetlerin başını çektiği toplumsal hareketler oldukça fazladır. Bunlardan birisi de Maşrikî'nin (1888-1963) kurduğu *Hâksâr* hareketidir. Maşrikî, hareketin programına esas olmak üzere Kur'an'dan on temel ilke çıkarmıştır. Baljon, işte bu manifestoyu inceleyen '*modern bir İslamî on emir*' olarak nitelediği bir makale yayınlamıştır.⁷ İşaret ettiğimiz fikrî ve siyasî hareketlerden birisi de Pakistanlı ilim ve siyaset adamı Gulâm Ahmed Perviz'in (1903-1984) öncülük ettiği *Tulû'u İslâm* isimli harekettir. *Tulû'u İslâm* adıyla bir de enstitü kuran Ahmed Perviz, burada modern düşünce ışığında Kur'an araştırmalarını yürütmüş ve *Ma'ârifü'l-Kur'ân* isimli on dört ciltlik bir tefsir yazmıştır. Ahmed Perviz *Makâm-ı Hadîs* adlı eserinde hadislerin Kur'an tefsirinde çok da önemli bir yer tutmadığını, zira bazı hadislerin hem Kur'an ayetleriyle hem de birbirleriyle çeliştiğini öne sürmüştür.⁸ Baljon, *Pakistani Views of Hadith*⁹ başlıklı makalesinde işte bu meseleyi ele almaktadır.

Baljon, yazdığı bu makalelerinin daha olgun ve kapsamlı bir incelemesi olarak tüm Hindistan-Pakistan bölgesindeki modern tefsir literatürünü incelediği *Modern Muslim Koran-İnterpretation* (1880-1960) isimli çalışmasını yapmıştır.¹⁰ Onun incelemeye aldığı coğrafi bölge, çağdaş tefsir çalışmaları bakımından ülkemizde en az tanınan bölgedir. Baljon'un bu çalışması nispeten bu boşluğu dolduran ilk bilimsel çalışmadır. Bilebildiğimiz kadarıyla Baljon'dan sonra Hindistan'daki Kur'an çevirileri ve tefsiri hakkında araştırma yapan ikinci bir şahıs, *Translations and Commentaries of the Qur'ân in Sindhi Languages*¹¹ isimli makalesi ile Annemarie Schimmel'dir. Ancak o, Baljon'un makaleleri ve kitabı kadar kapsamlı bir çalışma sayılmaz. Öyle zannediyoruz ki Schimmel, İslam'ın Hindistan'a girişi ve bu güne kadar gelişi ile ilgili yaptığı özgün çalışmayı (*Islam in the Indian Subcontinent*) hazırlarken özel bir konu olarak bu makaleyi yazmıştır. Çünkü onun asıl araştırma alanı daha kapsamlıdır. Türkiye'de, Hindis-

⁵ Geniş bilgi için bkz. Annemarie Schimmel, *Islam in the Indian Subcontinent*, E. J. Brill, Leiden/Köln 1980, 190 vd. ; J. M. S. Baljon, *The Reforms and Religious Ideas of Sir Sayyid Ahmad Khan*, 1 vd. ; Abdülhamid Bırışık, *Hind Altkıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, İstanbul 2001, 109, 324-42.

⁶ *The World of Islam*, II, 2, 1953, p. 95-107.

⁷ "A Modern Muslim Decalogue", *The World of Islam*, III, 3-4, 1954, p. 187 vd.

⁸ Baljon, *Modern Muslim Koran-Interpretation* (1880-1960), E. J. Brill, Leiden 1968 13-15, 17; <http://www.tolueislam.com/Parwez/parwez.htm>.

⁹ *The World of Islam* (Die Welt Des Islam), V, 3-4, 1958, p. 219-227.

¹⁰ Bu eser E. J. Brill (Leiden) tarafından 1961 ve 1968'de iki defa basılmıştır. Kitap *Kur'an Yorumunda Çağdaş Yönelimler* adı altında Ş. Ali Düzgün tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. (Fecr Yayınevi, Ankara 1994)

¹¹ *Oriens*, vol. 16, 1963, pp. 224-43.

tan'daki tefsir hareketlerinin dünü ve bugünü hakkında oldukça geniş bir araştırma¹² ancak yakın zamanlarda yapılabilmıştır.

Kur'an yorumlarını 'modern' (*modernismus*) kavramıyla bir arada ilk kullanan Goldziher olmuştur. O, modern tefsir olarak nitelediği tefsirlere örnekleri Hindistan ve Mısır'dan seçmiştir. Ancak, dil problemi yüzünden Seyyid Ahmed Han (ö. 1315/1898) ve tefsirine işaret etmenin dışında, Hindistan'daki tefsirler hakkında hiçbir malûmat vermemiştir. Bunun yerine modern İslam düşüncesinin bir temsilcisi olarak Emir Ali'nin (1849-1928) fikirlerini tartışmıştır.¹³ Buradaki açıklamaların o dönemlerin revaçta olan tartışmalar üzerine odaklandığı ve sadra şifa verir bilgilerin yer almadığını görüyoruz. Goldziher, Mısır bölgesine geçerek 'modern' tefsire layık gördüğü eser olarak Muhammed Abduh (1849-1905) ve Reşid Rıza'nın (1865-1935) *Tefsîru'l-Menâr*'ını esas almıştır. Ancak modern tefsir faaliyetinin asıl muharriki olarak Cemâleddin Efgânî'yi (1839-1897) göstermiştir.¹⁴ Goldziher'in eksik bıraktığı Hindistan'daki modern tefsir faaliyetlerini incelemeyi amaçlayan Baljon ise modern tefsir yorumlarının başlangıç tarihini daha eskiye, Şah Veliyyullah Dehlevî'ye (1703-1762) kadar götürmektedir.¹⁵ Kanaatimizce Baljon, oldukça isabetli bir tespitte bulunmuştur. Nitekim Hindistan-Pakistan bölgesinde İslamî yenilenmenin başlangıcı olarak sayılabilecek Dehlevî'nin konumuna ilişkin Baljon'un bu tespitine Fazlur Rahman,¹⁶ Schimmel¹⁷ ve Armstrong¹⁸ gibi çağdaş bir çok yazar da katılmaktadır. Hindistan'da Müslümanların daha çok cemaat ve cemiyet şeklinde teşkilatlandıkları dikkat çeker. Bunun nedeni, Müslümanların tek başına egemen oldukları bir devlet kuramamaları üzerine bu tür teşkilatlan-

¹² Abdülhamid Bırışık *Hind Altıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri* ismiyle doktora tezi olarak hazırladığı araştırmada, İslam'ın Hind alt kıtasına girişinden itibaren yakın zamanlara kadar devam eden tefsir faaliyetlerini, ekolleri ve tefsir yöntemlerini ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Tespit edebildiğimiz kadıyla içeriği bakımından bu alandaki en kapsamlı araştırmalardan birisidir.

¹³ İgnaz Goldziher, *İslam Tefsir Ekolleri*, (çev. M. İslamoğlu), İstanbul 1997, 399-47.

¹⁴ Goldziher, age., 349 vd.

¹⁵ Baljon, *Modern Muslim Koran-Interpretation*, 2-3.

¹⁶ Fazlur Rahman, bir makalesinde Dehlevî'yi 'İslam modernizminin kurucusu' olarak nitelemiştir. Bkz. Fazlur Rahman, "Buhran Dönemi Düşünürü: Şah Veliyyullah" *İslami Yenilenme -Makaleler II*, (çev. Adil Çiftçi), Ankara 1999, 117-28.

¹⁷ "Batılı fikirler ve geleneklerin Müslüman Hindistan üzerindeki etkisine karşı değişik yollarla tepkiler gösterilmiştir. Ancak Şah Veliyyullah, Seyyid Ahmed Han'ın 'rasyonel süpernaturalizmi'nden gelenekçi girişimlere kadar hemen her hareketin temel fikirlerini oluşturan isim olarak görünmektedir..." (Schimmel, *Islam in the Indian Subcontinent*, 206).

¹⁸ "On yedinci ve on sekizinci yüzyıllar siyasal ve toplumsal dünyanın çalkantısını yansıtan son derece acı ve heyecan verici tinsel dönem olmuştur. Bu zamanda Müslüman dünyasında karşılaşılabilecek hiçbir şey yoktu; gerçi bir batılı için bundan emin olmak güçtür çünkü on sekizinci yüzyıl İslam düşüncesi fazla araştırılmamıştır. Çekicilikten uzak bir devir olarak batılı araştırmacılarca genellikle pek kolayca bir yana bırakıldı ve Avrupa Aydınlanmayı sürdürürken İslamiyet'in gerilediği düşünülürdü. Son zamanlarda, yine de, bu bakış açısına fazla kolaylığı nedeniyle meydan okundu. İngiltere 1767'de Hindistan'ın idaresini ele geçirdiyse de, Müslüman dünyası Batı'nın benzeri görülmemiş meydan okuyuşunun tam olarak farkında değildi henüz. Delhili Süfi Şah Veliyyullah (1703-62) yeni ruhu anlayan ilk kişiydi belki de. Kültürel evrensellikten kuşku duyan ama Müslümanların miraslarını korumak için birleşeceklerine inanan etkili bir düşünürdü. Şiilerden hoşlanmamakla birlikte Sünnîlerin ve Şiilerin ortak bir zemin bulmaları gerektiğine inanıyordu. Hindistan'ın yeni koşullarına daha uygun hale getirmek için şeriatı yenileştirmeye çalıştı. Veliyyullah'ın sömürgeciliğin sonuçlarına ilişkin bir ön sezisi var gibiydi. Oğlu, İngiltere'ye karşı bir cihada önderlik edecekti. Dinsel düşüncesi çok tutucuydu ve Muhiddin Arabî'ye fazlasıyla bağlıydı; insan Tanrı olmadan tüm gizil gücünü geliştiremezdi. Müslümanlar, dinsel konularda geçmişin zenginliklerine bağlıktan hâlâ memnundular ve Veliyyullah sufizmin hâlâ esin verebildiği yüce bir örnektir." (Karen Armstrong, *Tanın Tarihi*, (çev. O. Özel-H. Koyukan-K. Emiroğlu), Ankara 1998, 424-25).

maya giderek varlıklarını sürdürmek istemeleridir. İşte Dehlevî, bu tür bir yapılanmaya sahip Hindistan bölgesinde hemen her cemaat ve cemiyete referans olmayı başarmış bir ilim adamıdır.¹⁹

Baljon, modern tefsirde ikinci isim olarak Seyyid Ahmed Han'ı gösterir. Mısır'daki modern yorumlar için tartışmasız isim ise Abduh olmuştur.²⁰ Baljon'a göre, *modern* ismi altında toplanan bütün yeni yaklaşımlarda gözlenen en dikkat çekici özellik, çağın gereklerine yeni cevaplar geliştirme, batılı fikirlere karşılık verme veya onları uzlaştırma veyahut da batı bilimine karşı halkın şüphelerini bertaraf etme gayretidir. Diğer önemli bir özellikle de savunmacı yaklaşımdır. Bu özellik, İngiliz işgali sebebiyle batılı değerlerin yoğun bir yayılma trendi gösterdiği Hindistan'da daha açık bir şekilde görülmektedir. Buna karşın Mısır'da Abduh ve çevresi, İslamî değerlerin yeni ve özgün bir yorumunu yapmaya girişirken, Tantavî de savunmacı bir zihniyetle Kur'an'ı yorumlamıştır. Bunların dışındakiler de bu yolda yürüyüşlerini sürdürmüşlerdir.²¹ Bu dönemin bütün yorumlarının problemlere dönük olduğunu ve bu yüzden salt ilmî bir yaklaşımdansa, Kur'an'ın ebedî rehberlik düşüncesini esas alan pragmatik bir çizgiyi takip ettiğini vurgulamıştır.²² İtikadî, fikrî ve siyasî meseleler, cezalar, riba, doğum kontrolü, kadın ve örtünme, resim, müzik gibi güncel hayatla ilgili konular söz konusu problemlerin bazılarıdır.

Baljon'un üçüncü uzmanlık alanı Dehlevî'nin düşünce dünyasıdır. Dehlevî'nin önemi, onun dönemindeki politik ve sosyal çöküş karşısında ilerleyen batı düşüncesinin akınına durdurmak için sarf ettiği üstün ilmî ve siyasî gayrette gizlidir. Baljon, yukarıda da açıkladığımız üzere, *Modern Muslim Koran Interpretation*'u yazarken bu duruma açık bir şekilde işaret etmiş,²³ bu çalışmayı bitirdikten sonra da Dehlevî üzerine uzun bir mesai harcamıştır.

Baljon, Şah Veliyyullah Dehlevî hakkında kapsamlı bir araştırma yapmaya girişmeden önce, onun *Te'vilü'l-Ehâdis*²⁴ ve *el-Budûru'l-Bâziğa*²⁵ adlı Arapça eserlerini İngilizce'ye çevirmiştir. Ardından Dehlevî'nin çeşitli görüşlerini incelediği şu dört makaleyi/tebliği hazırlamıştır: *Psychology as Apprehended and Applied by Shâh Walî Allâh Dîhlawî*,²⁶ *Shâh Walî Allâh Dîhlawî's Philosophy of History*,²⁷ *The Ethics of Shâh Walî Allâh Dîhlawî*,²⁸ *Shâh Walî Allâh's Terminology of Creation*.²⁹ Beşinci olarak da *İlhâmü'r-Rahmân fî Tefsiri'l-Kur'ân* isimli bir tefsir telif etmiş olan Ubeydullah b. İslâm es-Sindî (1862-1944) ile Dehlevî'nin Kur'anî sistematiği ve ikisinin fikirleri arasında benzerlik veya zıtlıkları karşılaştırdığı, *A Comparison Between the Qur'anic Views of 'Ubayd Allah Sindhî and Shâh*

¹⁹ Birşık, *age.*, 108.

²⁰ Baljon, *Modern Muslim Koran-Interpretation*, 3-5.

²¹ Baljon, *age.*, 1-15, 121-25.

²² Baljon, *age.*, 125-26.

²³ Baljon, *age.*, 2-4.

²⁴ *A Mystical Interpretation of Prophetic Tales by an Indian Muslim: Shâh Walî Allâh's Ta'wil al-Ahâdith*, E. J. Brill, Leiden 1973.

²⁵ Bu kitap, *Full Moon Appearing in the Horizon* adıyla çevirilmiş ve Muhammed Eşref tarafından yayınlanmıştır (Lahore 1981).

²⁶ *Acta Orientalia Neerlandica*, Leiden 1971.

²⁷ Utrecht 1973. 15 Mayıs 1973 tarihinde Utrecht'te düzenlenen İslam ve Hıristiyanlık arasındaki ilişkiler konusunda "*Islam, Studie en Dialog*" başlıklı konferansta sunulan 34 sayfalık tebliğ.

²⁸ Akten des VII. Kongresses für Arabistik und Islamwissenschaft, Göttingen 1974.

²⁹ *Actes du 8me Congres de l'Union Europeenne des Arabisants et Islamisants*, Aix-en Provence 1976.

*Walî Allâh*³⁰ başlıklı makaleyi yazmıştır. Nihayet en mükemmel incelemesi sayabileceğimiz, uzun bir mesai ve kapsamlı bir araştırmanın ürünü olan *Religion and Thought of Şah Walî Allâh Dîhlawî 1701-1762* isimli çalışmayı kaleme almıştır.³¹ Bu eser, onun bütün birikimini sergilediği baş yapıtı ve aynı zamanda son kitabı olmuştur. Görebildiğimiz kadarıyla, Dehlevî hakkında ilk defa bu kadar kapsamlı ve derin bir çalışma yapılmıştır. Sanırız onun pek işaret edilmeyen yönlerini vurgulaması bakımından da bu çalışma dikkat çekicidir. Bu tespitlerden bazılarına değinmekte yarar görüyoruz:

Dehlevî, çok ciddi bir eğitimden geçerek ilmi donanımını tamamlamıştır. İlimi yetkinliği yanında sufi derinliği de kuşanmış bir şahsiyettir. İlim adamı kimliğinin yanı sıra topluma önderlik de yapmıştır. Yaşadığı dönemde bir yandan var olan řiî-Sünnî çatışmasını uzlaştırmaya gayret ederken, bir yandan da hem kadim Hint geleneklerinin hem de diğer kùltürlerin Müslüman'ın dinî ve ahlakî yaşantısına sızmasını önlemek için mücadele etmiştir. Bu arada ilmî mirası gelecek kuşaklara aktarmak için hem sayısız öğrenci yetiştirmiş hem de muhalled eserler telif etmiştir. Eserleri okunduğu zaman, kendisinden emin, ilmî birikimine güvenen bir âlim olarak kendi bakış açısıyla İslam geleneğini yeni bir açılımla insanlığa sunma coşkusu hissedilmektedir. O, sorunlar karşısında dinî metinlerle bu metinlerin yorumlarındaki çelişkileri başarılı bir şekilde uzlaştırmaktadır. Aynı şekilde itikadî ve siyasî karakterli toplumsal ihtilâfları çözüme kavuştırmakta mahirdir. Dehlevî'nin ictihat ve yeni yorum çabalarında uyduğu ana ilke, İslam'ın, gökten inen yağmurun toprağa düştüğu yere uygun olarak bir forma kavuşması misali her toplumda, o toplumun şartları ve yapısına göre şekillendiği ve yaşandığı ilkesidir. şüphesiz Dehlevî'nin düşünce sisteminin temelini Kur'an oluşturmaktadır, hatta bütün eserlerinin toplamının iyi bir tefsir olduğu söylenebilir. Kaldı ki Dehlevî, *Fethu'r-Rahmân fi Tercümeti'l-Kur'ân* isimli bir de tefsir yazmıştır. Sahih hadislerin ikinci bir dayanak olarak onun düşünce sisteminde yerini aldığını da belirtmeliyiz. Bütün açıklamalarına bir de derunî ve metafiziksel boyut eklenince karşımıza son derece özgün bir tablo çıkmaktadır. Örneğin tefsir usulüne ait yazmış olduğu *el-Fevzü'l-Kebîr* isimli eserinde nadir bir Kur'an'ı anlama ve yorumlama yöntemi sunmaktadır. Yine, özellikle *Hüccetullâhi'l-Bâliğa* isimli kıymetli eserinde toplumun refahı için geliştirmeye çalıştığı proje, eşine az rastlanır bir řevk ve gayretin ürünüdür. Bu yüzden Baljon bu projeyi, *ibtidai sosyolojinin temelini oluşturan özgün bir düşünce* olarak niteler. Nihayet o, bütün hayatı boyunca bir *Veliyyullah* olarak yaşamış ve İbn Teymiyye'nin temsil ettiği nasslara bağlı dinî düşünce ile İbn-i Arabî'den İmam Rabbânî'ye kadar gelen sùfi düşünceyi cem ederek bir bütün halinde İslam'ı kendi çağına sunmuştur. Baljon'un yaptığı şey, işte bu büyük İslam âlim ve önderini bütün yönleriyle ve kendi kitaplarına dayanarak ön yargısız, objektif ve açık yüreklilikle bu günün diliyle anlatmaktan ibarettir.³²

İlgili kitap ve makalelerini gördükten sonra Baljon'un, en önde gelen Dehlevî uzmanı payesini hak ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Doğrusu bu yargıya varmak için, yukarıda açıklandığı üzere, elimizde yeterli kanıt olduğunu söyleyebiliriz.

³⁰ *Islamic Studies* (IS), XVI,3, Islamabad 1977, 179-188.

³¹ İlk baskısı 1986'da (E. J. Brill, Leiden) yapılmış olup, bazı ilavelerle Muhammed Eşref tarafından (Islamic Research Institute, İslamabad, Pakistan) yeniden basılacaktır. Bu kitap tarafımızdan Türkçe'ye kazandırılmış ve *Modernist Düşüncenin şekillenii -Şah Veliyyullah Dehlevî-* adıyla basılmıştır (Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002).

³² Bkz. Baljon, *Modernist Düşüncenin şekillenii -Şah Veliyyullah Dehlevî-*, 15 vd.

Baljon tarafından ilim âlemine miras bırakılan ve buraya kadar işaret ettiğimiz çalışmaların dışında kalan diğer eserlerine ismen de olsa kısaca temas etmeliyiz. Bunlar içerisinde dikkat çekenler, Kur'an'ın muhtevası ile ilgili makaleler ile Pakistan ve Hindistan'da özellikle ticarî hayatla ilgili olarak verilen fetvaları inceleyen makalelerdir.

1- Moslimse Ambivalentie İnzake Muziek.³³

2- The 'Amr of God' in the Koran.³⁴

3- De Lief de Gods in de Koran.³⁵

4- *Islam in Afghanistan, India and Pakistan*.³⁶ Bu makale, A. Schimmel'in *Islam in the Indian Subcontinent* adlı kitabı kadar teferruatlı olmasa da, bu bölgedeki özellikle çağdaş dinî ve siyasî gelişmeler bağlamında güzel bir tarihî özet sunmaktadır.

5- Characteristics of Indian Islam (veya Characteristics of Islam on the Indo-Pak Subcontinent).³⁷

6- Muslim Children in Holland.³⁸

7- *Qur'anic Anthropomorphisms*.³⁹ Bu makalede, Kur'an'da özellikle Allah'ı tasvir eden müteşabih ayetler hakkındaki üç yaklaşımı, yani Mücessime, Mutezile ve tevilci yaklaşımı karşılaştırmalı olarak değerlendirmektedir.

8- Indo-Pakistani Muftîs and Modernity.⁴⁰

9- Indian Muftîs and the non-Muslims.⁴¹

10- Indian Muftîs and the Prohibition of Images.⁴²

11- Islamische Mystik; sufische Texte aus zehn Jahrhunderten (Richard Gramblich ile birlikte).⁴³

12- Indo-Pakistani and Egyptian Muftîs on Medical Issues.⁴⁴

Yukarıda tanıtıma çalıştığımız Baljon'un, Hindistan-Pakistan bölgesi çağdaş İslam düşüncesi ve Kur'an yorumu alanında uzman bir araştırmacı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Zira o, yaklaşık olarak elli yıl gibi uzun bir süre boyunca yaptığı araştırmalarda, bu bölgede yetişmiş olan İslam düşüncesinin önemli şahsiyetleri ve onların telifleri üzerinde yoğunlaşmış ve bu bölgenin düşünce hayatı hakkında gerçek anlamda bir uzman olmuştur. Bu yüzden ülkemizde henüz tanınmaya başlayan Baljon'un çalışmalarını faydadan hâlf olmayıp alanında önemli bir boşluğu doldurmuştur. Çünkü ihmal edilmiş konuları ele almış ve bunları büyük bir titizlikle ve bilimsel yöntemlere uygun olarak incelemiştir. Baljon'u bir çok batılı araştırmacıdan farklı kılan yanı, eserlerinin

³³ Leiden, E. J. Brill, 1968. 24 sayfa. Müslümanların müzik hakkındaki çekimser görüşlerini özetleyen bu küçük risaleyi elde etme imkânı bulamadık.

³⁴ *Acta Orientalia*, XXIII, 1-2, 1955, p. 9 vd.

³⁵ *Nederlands Theologisch Tijdschrift*, XVI, 1962, pp. 337-343.

³⁶ *Religion in the Middle East* (General editor: A. J. Arberry), Cambridge U. Press, Cambridge 1969, volum 2, chapter 6, p. 119-144. Bu makale Aydın Kalkan tarafından Şaban Kuzgun yönetiminde *Islam in Afghanistan, India and Pakistan'ın Çevirisi* (Erciyes Üniv. İlahiyat Fak., Kayseri 1983) adı altında lisans tezi olarak çevrilmiştir.

³⁷ *Studies on Islam*, (Koninklijke Akademie van Wetenschappen) Amsterdam 1974, p. 54 vd.

³⁸ *Iqbal Review*, 1981, 22/3, pp. 57-67.

³⁹ *Islamic Studies*, XXVII, 2, Islamabad 1988, pp. 119-127.

Bu makale Mevlüt Erten tarafından "Kur'an'ın İnsan-Biçimci Dili" adıyla çevirilerek yayına hazır hale getirilmiştir.

⁴⁰ Roma 1991.

⁴¹ I.C.M.R., vol. 2, no. 2, December 1991.

⁴² *Islamic Studies*, Islamabad, Winter 1994.

⁴³ *Bibliotheca Orientalis*, 51 (5-6), 1994, p. 732 vd.

⁴⁴ *The Muslim World*, January 1996, Volume LXXXVI No. 1, p. 85-103.

tetikinden anladığımız kadarıyla, çalışmalarında objektif gözlem yapmaya özen göstererek ön yargılı ve şüpheli olan klâsik ve çağdaş oryantalist zihniyetten ayrılmış olmasıdır.

IV- ÖTEKİNİ TANIMLAMAYA DEĞİL ANLAMAYA ODAKLANAN ZİHNİYET

Goldziher'in *Die Richtungen der Islamischen Koranauslegung* (1920) adlı eserinin yayınlanmasından yaklaşık kırk yıl sonra, Kur'an ve tefsir araştırmalarında yeni bir aşama gözlenmektedir. Bu tarih, aynı zamanda, İkinci Dünya Savaşı sonrasına denk gelmektedir. Bir başka önemli gelişme ise, Avrupa sömürgeciliğinin sona ermesi ve İslam ülkelerinin büyük oranda bağımsızlıklarını elde etmiş olmaları sonucu yeni ilişkiler ortamının doğduğu bir dönemin başlamış olmasıdır. Kur'an ve tefsir araştırmalarındaki söz konusu aşama *Die Richtungen*'in son bölümünün genişletilmesi çalışmalarıyla başlamıştır. Bu cümleden olmak üzere Goldziher'in kitabında kısaca anlattığı Hindistan ve Mısır'daki modern tefsir bölümünün açılımları olarak şu isimler ön plana çıkar: Baljon, 'modern' tanımlamasını kullanarak Hindistan-Pakistan bölgesindeki yeni tefsirleri incelemiş, J. Jomier⁴⁵ ve J. J. G. Jansen⁴⁶ ise Mısır bölgesine yoğunlaşmıştır. Her üçünün çalışmaları da özel bir bölge, kişi veya konuya odaklanmıştır. Bunlardan sonra gelenler ise seleflerinin izini takip ederek yeni araştırmalara imza atmışlardır.

Jansen'in de ifade ettiği gibi, bu yeni bakışın iki önemli amacı vardır: "Yeni Kur'an tefsirlerinde görüldüğü şekliyle çağdaş İslam (anlayışı)nın bir tablosunu çizmek ve batılı okuyuculara yeni Kur'an tefsirlerinin neye benzediğine ilişkin bir fikir vermek"tir.⁴⁷ Baljon da, batılı okuyucuyu tefsir hakkında yeni gelişmelerden haberdar etmek ve Kur'an tefsirinin gelişmesine yardımcı olmak şeklinde ikili bir amaçtan bahseder. 'Kur'an tefsirinin gelişmesine yardımcı olma'yı da özetle şöyle izah eder: İslam dünyasının değişik bölgelerinde yapılan tefsir ve Kur'an çalışmaları birbirinden habersizdir. Hatta bazen aynı ya da yakın fikirler yeni veya ilk defa söyleniyormuş gibi yazılmaktadır. İşte yapılan araştırmalar, tefsirle uğraşanları bu ve benzeri gelişmelerden haberdar etmektedir.⁴⁸

Yukarıdaki tespitler, özellikle Baljon ve ondan sonrakiler için geçerlidir. Zira onlar, öncekilerden daha dikkatli ve objektif tavırlar sergilemişlerdir. şunu baştan teslim etmek gerekir ki, bu olumlu yaklaşım bütün çağdaş batılı araştırmacılar tarafından sergilenmediği gibi, ön yargılı klâsik oryantalist zihniyeti sürdürenler de oldukça fazla-

⁴⁵ *Le commentaire coranique du Manâr*, Paris 1954; "Quelques position actuelles de l'exegese coranique en Egypte revelees par une polemique recente, (1947-1951", MIDEO 1, 1954, p. 39-72; "L'exegeses scientifique du Coran d'apres le Cheikh Amin al-Hûlî", (P. Casper'la birlikte), MIDEO 4, 1957, p. 269-280; "Le Cheikh Tantâwî Jawharî (1862-1940) et son commentaire du Coran", MIDEO 5, 1958, p. 115-174

⁴⁶ *The interpretation of the Koran in modern Egypt*, (Leiden, E. J. Brill, 1974) (Türkçesi: *Kur'an'a Bilimsel, Filolojik ve Pratik Yaklaşımlar*, çev. Halilrahman Açar, Ankara 1993); "Shaikh al-Sha'rawî's Interpretation of the Qur'an." (*Intl. Congress for the Study of the Qur'an*. series 1, Canberra 1980).

⁴⁷ Jansen, *Kur'an'a Bilimsel, Filolojik ve Pratik Yaklaşımlar*, 6.

⁴⁸ Baljon, *Modern Muslim Koran Interpretation*, XII. Baljon, yukarıdaki amaca yönelik olarak sadece kitaplar ve makaleler yazmakla yetinmemiş, bireysel ilişkileri sayesinde bu sahada uğraşan kişilerle mektuplaşmak suretiyle onları gelişmelerden de haberdar etmiştir. Örneğin bilimsel tefsirde önemli çalışmalar yapmış olan Dr. Muhammad Kâmil Husayn (Mısır) ve Dr. Seyyid Abdü'l-Vedûd (*Phenomena of Nature and the Quran*, Pakistan 1972) arasında bu tarz bir köprü vazifesi görmüştür. Öte yandan incelemeye aldığı fetvaları değerlendiren çeşitli mektuplar da yazmıştır. Bkz: <http://www.tolueislam.com>; <http://www.madinahmasjid.com/ImamRaza/>; <http://www.raza.co.za>; <http://www.sunnirazvi.org>

dır. Bu yeni ve özgün bir durum olmadığı için üzerinde durmayı gerekli görmüyoruz. Bunların dışındakiler için geçerli olan bazı tespitler yapmamız gerekir. Baljon'un ve Jansen'in ifadeleri göstermektedir ki, amaç değişmiştir. Sebep-sonuç ilişkisi kuralını esas aldığımızda bu araştırmalardaki farkı daha iyi anlayabiliriz. Sebep (amaç), öncelikle kendi kültür çevresini bilgilendirmek olunca sonuç da ona göre renk almıştır. Kısaca şunu söylemek istiyoruz: Goldziher'de açık bir şekilde görüldüğü gibi, klâsik batılı yaklaşım *ötekini tanımlayıcı, sınırlayıcı ve maksatlıdır*. Bu kural, bütün alanlardaki İslam araştırmaları için olduğundan daha çok, Kur'an ve tefsir için geçerlidir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra başlayan yaklaşımda ise *ötekini anlayıcı ve açıklayıcı* bir üslup vardır. Yani, "ne oldu, ne oluyor, olan nedir?" gibi soruların yanıtları aranmaktadır. Gerekli rezervleri koymakla birlikte, bu çalışmaların olumlu bir yanının olduğunu, bu yaklaşımın sonucunda sadece batıda değil İslam dünyasındaki araştırmacıların da müstağni kalamayacağı eserlerin ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

Nihayet, Kur'an ve tefsire ilişkin son araştırmaların daha derin ve tahlile yönelik çalışmalar olduğu gözlenmektedir. Bu bir avantaj olarak değerlendirilebilir. Zira Müslümanlar ile batı arasındaki ilişkiler gün geçtikçe daha farklı boyutlar kazanmaktadır. Kanaatimize göre, bu çalışmalardaki olumlu yönlerin artmasının temelinde, batı ülkelerinde yaşayan Müslümanların bu alandaki ihtiyaçlarının gözetilmesi olduğu kadar, bir din olarak İslam ve onun temel referansları hakkında ön yargısız ve gerçeğe daha yakın tespitler yapma gayreti de yatmaktadır. Zira akli selim sahibi ilim adamları dinlerin, kültürlerin ve toplumların özünü ortaya çıkarmak isteyen yorumsayıcı yaklaşımı daha fazla tercih etmektedirler.

Öz olarak tanımlamaya çalıştığımız bu yeni yaklaşımın dünyadaki siyasî, askerî ve diğer stratejik yarışın amansız mücadelesinde yerinin ne olduğu tartışılabilir. Ancak bu tür ilmî çabaların, insanlığın ilerlemesinde İslam'ın payını, her hâlükârda oldukça fazla artıracığına dair şahsî ümidimizi ve kanaatimizi ifade etmek isteriz. Şüphesiz, bu güne kadar olduğu gibi bundan sonra da, batı menşe'li araştırmalar objektif bir şekilde kritize edilmelidir. Zira temkinli, iyi niyetli ve sırf ilmî kaygılarla yapılan araştırmalar için söz konusu olmayabilir ancak, İslam düşüncesi hakkında ön yargılı ve kasıtlı çalışmaların hâlâ yapılmakta olduğu unutulmamalıdır.